

۱۷.۲۸۶۱

حدیث شیعه

مهدی مهرابی
دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی
واحد علوم و تحقیقات

حدیث شیعه

مؤلف: مهدی مهریزی (مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی اخوان دستمالچی)

ناشر: مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا

طرح جلد: زهیر نوراللهیان / حروف چین و صفحه‌آرا: محمد کریم صالحی

لیتوگرافی، چاپ: ولیعصر

نوبت چاپ: اول / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قیمت: ۵۰,۰۰۰ تومان

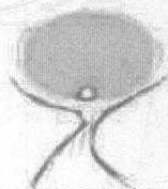
نشانی ۱: تهران، خیابان شریعتی، خیابان خواجه عبدالله انصاری، خیابان مدائن، کوچه انتاکیه، کوچه علایی

شرقی، پلاک ۱۴ (جدید)، واحد ۵، تلفن: ۲۲۸۶۶۰۵۹ وب سایت: www.boshraa.ir

نشانی ۲: قم، خیابان معلم، مجتمع فرهنگی ناشران، طبقه اول، واحد ۱۲۰،

مؤسسه فرهنگی دین‌شناسی بشرا، تلفن: ۹-۳۷۸۴۲۳۴۸-۳۷۵

یزد، میدان دروازه تهران، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی سیداحمد اخوان دستمالچی، تلفن: ۰۳۵-۳۵۲۳۸۲۳۰

مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا

مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا

سرشناسه: مهریزی، مهدی، ۱۳۴۱

عنوان و نام پدیدآور: حدیث شیعه / مهدی مهریزی

مشخصات نشر: تهران: مؤسسه فرهنگی دین پژوهی بشرا، ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ۶۷۰ ص.

شابک: ۶-۸۳-۵۴۰۸-۶۰۸-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: احادیث شیعه

موضوع: احادیث شیعه -- تاریخ

موضوع: حدیث -- نقد و تفسیر

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ ح ۹ م/۱۲۸ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۲۰۱۲۷۸

فهرست اجمالی

۷	یادداشت‌ها
۹	مقدمه

بخش اول: مباحث نظری

۲۱	درآمد
۲۳	فصل اول. حجّیت سنت پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام
۳۵	فصل دوم. رابطه حدیث با قرآن
۷۵	فصل سوم. آموزه‌های روایات
۹۱	فصل چهارم. اعتبار سنجی احادیث
۱۳۹	فصل پنجم. خاورشناسان و حدیث

بخش دوم: مباحث تاریخی

۱۶۹	درآمد
۱۷۷	فصل اول. ادوار حدیث شیعه
۴۱۵	فصل دوم. مراکز حدیثی شیعه
۴۸۵	فصل سوم. نقش تمدنی روایات

۵۰۵.....	فصل چهارم. اجازه‌نامه‌ها
۵۰۹.....	فصل پنجم. زنان شیعه و حدیث
۶۳۱.....	فهرست منابع و مآخذ
۶۵۵.....	فهرست تفصیلی مطالب

www.ketab.ir

یک. قرآن و حدیث دو منبع دین‌شناسی اند. قرآن که امروزه در شکل و شمایل صحیفه، اختیار ما مسلمانان قرار دارد، از سوی خداوند بر پیامبر نازل شد. و رسول خدا آن را بر مردم تلاوت کرد و تحت اشراف ایشان مکتوب شد. سپس به عنوان یک کتاب در اختیار مسلمانان قرار گرفت.

و حدیث که امروزه در قالب و شمایل کلمات و در کتاب‌هایی با وصف کتاب حدیث در اختیار مسلمانان قرار دارد، می‌خواهد سنت پیامبر و امامان را گزارش کند. در اصطلاح رازی، «ای نوین، سنت را به قول و فعل و تقریر معصوم تعریف می‌کنند؛ و این در آورده‌های نخستین و در قرآن، معنایی خاص‌تر از این تعریف نویسنده دارد». به هر رو آنچه ما وارث آن هستیم گزارش سنت معصومان است، حال، سنت را هر چه بدانیم.

قرآن و حدیث به عنوان دو منبع، امتیازات و خصایص مشترکی دارند، مانند این‌که هر دو ریشه در وحی دارند، هر دو از اعتبار و حجیت برخوردارند، هر دو واجد جنبه‌های قدسی و آسمانی‌اند،

از هر دو می توان برنامه زندگی آموخت و هر دو در شکل گیری تاریخ و تمدن اسلام سهم داشته اند.

در کنار این خصایص مشترک، می توان تفاوت هایی را میان آنها بر شمرد، مانند این که:

۱. حجیت قرآن به خودش منتهی می گردد؛ ولی حجیت و اعتبار حایث از قرآن کسب می شود، به این معنا که تحلیل قرآن و کشف جزئیات و اجازاتش به اعتبار آن ختم می شود؛ ولی اعتبار حدیث از آیاتی گرفته می شود که قرآن مخاطبان را به پیامبر و اوصیای پیامبر ارجاع می دهد، مانند آیات: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ»^۱ و «لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»^۲ و «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا»^۳ و «يُرِيدُ اللَّهُ يَتُوبَ غَدَمُ الْيَاسِرِ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»^۴ و آیات بسیار دیگر.

۲. قرآن به اعتقاد و باور مسلمانان (جز اقلیتی بسیار اندک در شیعه و اهل سنت) از مصونیت برخوردار است و در طول تاریخ گرفتار هیچ گونه تحریف لفظی نشده است و همان گونه که به پیامبر ﷺ نازل شده، در اختیار مسلمانان قرار دارد؛ لکن حدیث به اعتقاد و باور مسلمانان (جز اقلیتی اندک در شیعه و اهل سنت) گرفتار جعل و وضع و دخل و تصرف های جدی بوده است.

۱. سوره نساء، آیه ۵۹.

۲. سوره احزاب، آیه ۲۱.

۳. سوره حشر، آیه ۷.

۴. سوره احزاب، آیه ۳۳.

۳. ظرف زمانی و مکانی نزول قرآن بسیار محدود بود؛ یعنی در فاصله زمانی حداکثر بیست و سه سال و از نظر مکانی و جغرافیایی در محدوده مکه، مدینه و طایف نازل شد؛ اما حدیث به ویژه حدیث شیعه ظرف زمانی و مکانی شکل‌گیری‌اش بسیار گسترده‌تر بوده و از نظر زمانی تا آغاز غیبت کبرا - یعنی سال ۳۲۹ قمری - صدور حدیث ادامه داشته است و با احتساب سیزده سال قبل از هجرت، حدود سه قرن و نیم - یعنی ۳۴۲ سال - می‌شود. ظرف مکانی صدور حدیث نیز در چهار فرهنگ گسترده حجاز، عراق، شام و ایران بوده است. چون پیامبر ﷺ در حجاز می‌زیست و امامان شیعه دوران زیادی از عمرشان را در مدینه سپری کردند. همچنین تعدادی از امامان بخشی از زندگی‌شان را در شهرهای کوفه، بغداد و سامرا گذرانده‌اند و دست‌کم شش تن از امامان به شام سفر کرده‌اند. امام علی علیه السلام در دوره جنگ صفین که به همراهی حسین علیه السلام بوده است و نیز منابع تاریخی سفر امامان سجاد علیه السلام و صادق علیه السلام را به شام ثبت کرده‌اند. و امام رضا علیه السلام حدود سه سال از عمرشان در خراسان سپری شد.

بنابراین ظرف زمانی و مکانی صدور حدیث بسیار گسترده‌تر از ظرف زمانی و مکانی نزول قرآن بوده است.

۴. از نظر حجم، تفاوت فاحشی میان قرآن و احادیث وجود دارد: قرآن در حد یک جلد حدود پانصد صفحه‌ای است و حال آن که حجم احادیث با حذف مکررات به حدود یکصد جلد می‌رسد.

این چهار تفاوت، دو نتیجه دارد که تعامل ما با قرآن و حدیث را روشن می‌کنند:

نتیجه تفاوت‌های اول و دوم این است که حدیث از نظر اعتبار در رتبه دوم قرار دارد؛ چون اصل حجیت و اعتبارش به قرآن بر می‌گردد. نیز در مقام احراز حجیت هم، به قرآن وابسته است؛ چرا که در تشخیص درستی و نادرستی روایات، اولین تراز یا معیار، قرآن است.^۱ قرآن منبع نخست و سند اول دین‌شناسی است.

از سوی دیگر نتیجه تفاوت‌های دوم تا چهارم این است که احادیث، نسبت به کتب بیشتری دارند؛ چون گرفتار جعل و وضع شده‌اند و نیز ظرف زمان و مکان آنها بسیار گسترده است و حجم آنها هم چندین برابر قرآن است. از این رو به کار علمی بیشتری نیازمندند؛ ولی قرآن در مقایسه با حدیث بنین نیست؛ مصون است و تحریف نشده است، ظرف زمانی و مکانی اش محدود است و از حجم بسیار کمتری برخوردار است.

با این اوصاف وقتی به واقعیت‌های جوامع اسلامی می‌نگریم با پدیده‌ای نامتجانس و بر خلاف انتظار، روبه‌رو می‌شویم و آن این که بیشترین کارهای علمی، بر روی قرآن صورت گرفته؛ و این تأثیر گذاری بیشتر، از آن حدیث بوده است!

تفاسیر بسیار بر قرآن کریم نوشته شده که تا حدود پانصد عنوان شمارش شده‌اند، کتاب‌های بسیار در زمینه علوم و فنون

۱. روایات متعدد منقول از پیامبر و امامان دلالت دارد که اگر مطلبی از ما نقل شد آن را بر قرآن عرضه کنید اگر سازگار بود بپذیرید و اگر مخالف قرآن بود آن را کنار بگذارید.

مختلف قرآن تألیف شده که به هیچ رو قابل مقایسه با آنچه پیرامون حدیث انجام شده نیست (کتاب‌های شرح حدیث و نیز درایه و علوم حدیث، از نظر حجم و تعداد، قابل مقایسه با علوم قرآن و تفاسیر نیستند).

با این اوصاف تأثیرگذاری معنوی و فکری و اجتماعی، بیشتر به حدیث بر می‌گردد، و تکثر مذاهب و فرق در جهان اسلام و مستندات حدیثی هر کدام شاهد و گواه این امر است.

دو تا این اندازه شده شد که حدیث از نظر منزلت و جایگاه دینی، در جایگاه پسر از قرآن کریم و به عنوان منبع و سند دوم دین‌شناسی قرار دارد؛ لکن واقعیت جوامع اسلامی جز این را نشان می‌دهد و ظاهراً در غرضه واقعیت، جایگاه این دو منبع، عوض شده است. این جایگاه برای حدیث ظریفی بالا برای بهره‌گیری از آن در ارتقای دانش و فرهنگ مسلمانان فراهم ساخته است چنانکه زمینه آسیب‌های دین‌شناسانه را نیز رقم زده است.

مع الاسف با وجود چنین ظرفیت‌های مثبت و منفی، آگاهی‌های مستند و بنیادی از حدیث در جوامع اسلامی بلکه مبانی علمی بالا نبوده، بلکه بسیار اندک است و این اندک بودن آگاهی‌ها، سبب موز و رخنه ناخالصی‌هایی در لایه‌های گوناگون حدیث‌شناسی می‌شود.

امروزه در پی گسترش اطلاعات عمومی جوامع انسانی و نیز ارتباطات بسیار نزدیک و سریع جوامع با یکدیگر و کشف و بر ملا شدن دفینه‌های متون کهن، ضرورت ارتقا بخشی آگاهی‌های حدیثی در میان توده‌های مسلمان قابل انکار نیست.

این آگاهی بخشی از یک سو مسلمانان را با پیشینه و هویت فرهنگی خود آشنا می‌سازد و از دیگر سو زمینه پاسخگو بودن در برابر پرسش‌های جدید در حوزه دین‌داری را فراهم می‌آورد و از جانب سوم راه را بر استفاده‌های نادرست از حدیث می‌بندد.

سه. آن‌گاه که سخن از حدیث شیعه به میان می‌آید به صورت ضمنی حدیث را به دو گروه شیعه و غیر شیعه تقسیم کرده‌ایم. این قید صریح و تعریف‌بندی ضمنی می‌خواهد این معنا را القا کند که حدیث اسلامی با این که مشترکاتی دارد که شیعیان و اهل سنت در آن مشترک اند، لکن تفاوت‌های کمی و کمی نیز دارد. بخش مشترک احادیث را روایات صادره از پیامبر ﷺ تشکیل می‌دهد که شیعه و اهل سنت آن را نقل کرده‌اند و نیز پاره‌ای از روایات امام علی علیه السلام و فرزندان ایشان است که در مصادر حدیثی اهل سنت هم آمده است.

از این که بگذریم دو تفاوت اساسی می‌توان میان حدیث شیعه و اهل سنت گذاشت:

۱. از نظر شیعه، احادیث دوازده امام علیهم السلام و نیز حضرت فاطمه علیها السلام در اعتبار و حجیت مانند حدیث پیامبرند. بر این مبنای جمع حدیث شیعه بسیار فزون‌تر از احادیث اهل سنت است.

۲. حضور امامان شیعه تا نیمه قرن سوم و تأکید و مراقبت آنان بر حفظ و حراست فرهنگ دینی، و فرهنگ‌بانی آنان، گونه‌ای از سلامت و تضمین را برای حدیث شیعه به همراه داشته که جهان اهل سنت در حدود دو قرن و نیم از این نعمت بی‌بهره بوده‌اند. این حضور را گر

چه نمی‌توان جایگزین تمامی علل و عوامل اجتماعی و سیاسی حفظ و نگهداری فرهنگ دینی کرد، ولی قابل نادیده انگاشتن هم نیست. گذشته از همه اینها، شیعه در طول حیات خود، هویتی فرهنگی و تاریخی مستقل پیدا کرده که ظهور و جلوه‌اش را در علوم و معارف شیعی و نیز حوادث تاریخی و اجتماعی ویژه شیعیان باید جست. توجه به این هویت مستقل در عرصه‌های فرهنگ و تاریخ امری پسندیده و نیکو است، که امیدوارم این اثر بتواند در این زمینه برای خود جای پدیدار کند.

چهار. محمّد بن نوشتار، بر اساس دغدغه پیش گفته، به معرفی حدیث شیعه اختصاص دارد. سعی بر آن بوده است که ضمن توجه به مستند بودن مطالب و گزارش مطالب را در دو بخش نظری و تاریخی عرضه کند، افق‌هایی تازه را در برابر خواننده بگشاید و پاسخگوی پرسش‌های مطرح در این زمینه‌ها باشد. فراتر رفتن از سطح و لایه رایج در حدیث‌شناسی را می‌توان در ویژگی دیگر این نوشته دانست.

در بخش نظری این عناوین به بحث گذاشته شده است.

- حجیت سنت پیامبر ﷺ و ائمه علیهم السلام

- رابطه حدیث و قرآن

- آموزه‌های روایات

- اعتبار سنجی احادیث

- خاورشناسان و حدیث

این بخش، در ذیل این موضوعات، به تعدادی از بنیادی‌ترین مسأله‌های مربوط به حدیث پرداخته است. اصل حجیت حدیث را توضیح می‌دهد، کارکرد حدیث را در جنب قرآن روشن می‌سازد، به قلمرو و گستره روایات نظر می‌کند، راه‌های سنجش و ارزیابی حدیث را می‌شناساند و به مهمترین ایرادهای مستشرقان - که در دوران معاصر بدان دامن می‌زنند - اشاره دارد.

و در بخش تاریخی این موضوعات مورد گفتگو قرار گرفته است:

- احادیث شیعه

- مراکز حدیث شیعه

- نقش تمدنی روایات

- اجازه‌نامه‌ها

- زنان شیعه و حدیث

این عناوین، دورنمایی اجمالی از مهمترین دوره‌های تاریخی حدیث شیعه (از عصر حضور تا زمان حاضر) را به نمایش می‌گذارد و مهم‌ترین شهرهایی که حدیث شیعه در آن رونق یافته را معرفی می‌کند. در ضمن این بحث تا حدودی جریان‌های فکری شیعه در زمینه حدیث نیز معرفی شده است. سپس در بحث بعد، نقش تمدن‌سازی حدیث به اجمال بازگو شده است. آن گاه به اجازه‌های حدیثی که از سنت‌های دیرین در میان محدثان و عالمان اسلامی بوده می‌پردازد و نقش اجازه را در دوران معاصر - که صنعت چاپ و ثبت و ضبط‌های مدرن بسیاری از مشکلات گذشته را از میان برداشته - بازگو

می‌کند و آخرین مطلب، گزارشی از فعالیت زنان شیعه در زمینه حدیث است.

پنج. این نوشتار در شرایطی به سرانجام رسید که بانی این مجموعه آقای سید احمد دستمالچی دار فانی را وداع گفت. ایشان را چندین نوبت در شهر یزد در مؤسسه اخوان دستمالچی و نیز، نزل آیه الله سید جواد حیدری دیده بودم. وی دغدغه نو انجمن دینی داشت و یک بار در منزل آیه الله حیدری می‌گفت (نقل به مضمون): «سایه‌ها پیش که به کربلا مشرف بودم در کنار ضریح مطهر امام حسین را خداوند خواستم بتوانم تأثیرگذار در ترویج اسلام عقلانی‌ای باشم که شخصیت‌هایی مانند استاد مطهری مطرح می‌کنند». به همین منظور بنیسه‌ای فرهنگی تشکیل داد، که کتابخانه‌ای با حدود یکصد و پنجاه جلد کتاب در اختیار محققان و دانش‌پژوهان قرار داده است. برگزاری دوره‌های آموزشی و نیز سخنرانی‌های ماهانه از دیگر فعالیت‌های این مؤسسه است و با همان دغدغه و نیت، سنگ بنای تألیف مجموعه‌هایی در سرفی علوم و معارف شیعه را گذاشت که این اثر نیز یکی از آن سلسله‌ها خواهد بود، ان شاء الله!

برای ایشان رضوان الهی را از درگاه خداوند طلب می‌کنم و برای بازماندگان ادامه این منش و کوشش را.

در همین جا باید یاد کنم و سپاس گویم کسانی را که به گونه‌ای در فراهم آمدن این کتاب سهیم بوده‌اند.

- استاد محمد اسفندیاری که پیشنهاد نگارش این کتاب را به من داد و پیگیر به فرجام رسیدن آن بود.

- استاد هادی خالقی که در جنبه‌های مختلف از مشورتشان سود بردم.

- استاد حجة الاسلام و المسلمین علی باقری‌فر که یکبار نوشته را خوانده و تذکرات سودمندی ارائه فرمودند.

- آقای مدی جوهرچی به خاطر نمونه خوانی کتاب.

- آقای محمد کریم صالحی به جهت صفحه‌آرایی.

مهدی مهریزی

سه شنبه ۴ آذر ۱۳۹۳ ش

۲ صفر ۱۴۳۶ ق

۲۶ نوامبر ۲۰۱۴ م